

I. Трахтенберг, член-кореспондент НАН України, академік НАМН України:

«...З усіх несподіваних акцій та перетворень, які відбулися без попереднього обговорення в середовищі вчених, найбільше запитань викликає нічим не виправдане та не обґрунтоване позбавлення ВАК самостійності та передача її в підпорядкування Міністерству освіти і науки. Таким чином комісія з незалежної за своїм статусом трансформувалася у відомчу. Чи виправдовує себе подібна зміна? Нинішній ДАК не тільки успадкував, а ще й посилив найгірші бюрократичні стереотипи ВАК. Сьогодні багатьом колишня ВАК, порівняно з відомчим ДАК, здається мало не осередком демократизму...

Обмежуся прикладами з наказів, виданих МОН на основі матеріалів його Атестаційної колегії про присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань у перші місяці нинішнього року. Зауважу: у кожному з них наполегливо повторюється, що за порушення встановлених вимог до якості дисертацій, їх попередньої підготовки, процедури самого захисту тощо персонально відповідають керівники вищих навчальних закладів, наукових установ, спеціалізованих учених рад. Зверніть увагу: “персонально відповідають” саме керівники (першим – науковий керівник дисертанта, а не здобувач, який претендує на входження в науку). Коли про такий, прийнятий у нас, стереотип персональної відповідальності я розмовляв із зарубіжними колегами, вони здивовано розводили руками. Невтямки їм, як цей принцип реалізується на практиці. Відповідь знаходимо у тих самих, згаданих вище, відомчих наказах, підписаних міністром. Так, у наказі від 25 січня ц. р. серед відповідальних за порушення... вимог ДАК значаться 26 професорів, 32 доктори і кандидати наук; у двох наказах від березня цього ж року – 35 професорів, 26 докторів і кандидатів наук, а також 19 професорів, 19 докторів і кандидатів відповідно. Порушення, за які вченим було зауважено, сутності наукових пошуків здобувачів прямо не стосуються. Ось найбільш часті формулювання:

“За порушення пункту 15 Порядку щодо оформлення автореферату дисертацій...”

За порушення пункту 26 щодо строку надсилання до оформлення атестаційної справи головам спеціалізованих вчених рад...

За порушення пункту 6.6 Положення щодо строку надсилання до МОН атестаційної справи після додаткового розгляду...

За порушення пункту 14 Порядку щодо опублікування результатів дисертацій у наукових фахових виданнях і наявності апробаційних матеріалів головами спеціалізованих рад”... тощо.

Цитування виявлених функціонерами ДАК порушень положень, вимог, вказівок, інструкцій, приписів, правил та ін. можна було б продовжувати ще довго. Але чи є в цьому резон? Чи є прерогативою вчених, які розв'язують проблеми підготовки наукових кадрів, така бюрократична діяльність і відповідальність за неї?

Чи означає сказане, що взагалі не треба контролювати дисертаційне діловодство? Аж ніяк. Контроль дотримання встановлених правил, звісно, виправданий, але не у формі головного принципу та не в подібному масштабі.

Почути аргументи наукової громадськості. ...Щодо структури типу ВАК найбільш принципова пропозиція зводиться до двох положень.

Перше. У цій монопольній державній структурі основна роль генератора ідей і виконавця їх у подальшій повсякденній практиці повинна належати не штатним працівникам-контролерам від ВАК, а вченим-експертам, які працюють у ВАК або співпрацюють з комісією в рамках її експертних рад.

Друге. На саму комісію мають бути покладені не тільки контролюючі, а й інші, принципово нові (порівняно з нинішніми) функції. До них належать: розробка стратегії та тактики підготовки кадрів в Україні з урахуванням реальних потреб і довгострокових прогнозів стосовно різних галузей науки, освіти, культури, техніки, провідних галузей народного господарства; обґрунтування рекомендацій з подальшим удосконаленням системи підготовки наукових кадрів, їх атестації та підвищення кваліфікації з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду; здійснення координуючої, а за необхідності – експертної та арбітражної функцій щодо діяльності спеціалізованих рад; систематичне накопичення даних про вчених, які працюють в Україні (складання й оновлення банку даних про наукові кадри країни); облік та аналіз даних про спеціалізовані ради, кваліфікацію їхнього складу; характеристика подальшої діяльності тих, хто захистив дисертації; щорічний аналіз структури наукових кадрів в Україні (їхня кількісна та якісна характеристики, перелік різних сфер їхньої діяльності, оцінка раціональності та ефективності використання), періодична публікація цих даних у пресі; обговорення відповідних рекомендацій у пріоритетах подальшої підготовки наукових кадрів за необхідними спеціальностями.

Крім перелічених вище загальних положень принципового характеру, наведу рекомендації, які зустрічаються найчастіше.

Безперечно, всі вже звикли та навіть сприймають як належне та непорушне низку регламентацій комісії, що насправді призначені для формалізації бюрократичних критеріїв, довільно встановлених її функціонерами. Це – вимоги до кількості публікацій, їхнього обсягу,

структури. Особливо вражає вимога, що регламентує, в яких періодичних виданнях може публікувати свої роботи здобувач, щоб комісія вважала їх такими, що заслуговують на визнання. Вражає, але функціонери комісії поклали на себе й місію регламентувати вимоги до самих журналів, які можуть претендувати на її довіру. При цьому зазначені вимоги стосуються навіть складу редколегій... Невже незрозуміло, що й офіційні опоненти, які найбільш обізнані в сутності проблеми, і члени спеціалізованих рад у цій галузі знань, і відповідні експертні ради уповні здатні оцінити і достатність кількості публікацій, і виправданість авторського вибору журналів, у яких розміщено статті, і загальну спрямованість, а також відповідність змісту останніх певним фрагментам дисертацій. Категорично треба відкинути принцип оцінки за кількісними показниками.

Ось уже майже десятиліття я очолюю клуб творчої інтелігенції, у діяльності якого активну участь беруть учені, і мені добре відома думка колег про нинішню ситуацію з атестацією наукових кадрів. Наукова громадськість однастайна в тому, що позбавлення Вищої атестаційної комісії самостійного статусу та перетворення її на відомчу структуру ніяк не виправдане. Може, влада, нарешті, дослухається думки вчених і поверне ВАК під егіду Кабінету Міністрів? Саме про виправданість такого рішення казали у своїх виступах на загальних зборах НАН України академік З. Назарчук, який очолює Західне відділення НАН України, і академік Я. Яцків, член президії НАН України. До речі, у середовищі вчених також дискутується ідея про доцільність передачі функцій Вищої атестаційної комісії, зберігаючи її самостійний статус, під егіду НАН України...

Головне питання полягає в тому, що, зрештою, незалежно від того, функціонуватиме ВАК під егідою Кабінету Міністрів, як це було раніше, чи в рамках НАН України, ця державна структура повинна позбутися домінування виключно наглядової функції. З формально-бюрократичної установи адміністративно-контрольної спрямованості вона повинна трансформуватися у творчу, науково-організаційну установу, де домінуватимуть такі функції: координуюча (діяльності спеціалізованих рад), аналітична (систематизація та узагальнення підсумків наукових досліджень, які подаються на здобуття вчених ступенів), за необхідності – й арбітражна.

Присудження вчених ступенів кандидатів і докторів наук слід вважати прерогативою спеціалізованих рад. Ради присуджують учені ступені, і вони ж видають дипломи від імені відповідних установ (академії, університету, інституту). Відповідальність за рівень розгляду дисертацій, ступінь наукової вимогливості, принциповий характер дискусії, адекватність ухвалених рішень повністю покладається на установи, при яких вони функціонують. В

остаточному підсумку це визначатиме професійну репутацію – як самої ради, так і відповідальної за неї наукової установи...» *(Трахтенберг І. Про новації і профанації // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/pro-novaciyi-i-profanaciyi-.html>). – 2013. – 8–15.11).*